

УДК 821.161.1.09С162

ЩЕ РАЗ ПРО ПОНЯТТЯ ГУЦУЛЬСЬКОГО ТЕКСТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Олександра САЛІЙ

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005,
e-mail: zalukyjanka@gmail.com*

Окреслено основні теоретичні засади формування гуцульського тексту як локального тексту української літератури. Зосереджено увагу на важливості цього поняття в етноцентричному та культурному просторах епохи *fin de siècle*. Розглянуто основні смислові коди, спільні сюжетні мотиви та домінуючі напрями дослідження.

Ключові слова: гуцульський текст, локус, топос Гуцульщини, українська культура, коди надтексту.

Поняття гуцульського тексту в українському літературознавстві не усталене в термінологічних словниках і ще зовсім не вивчене, тому з певністю можемо назвати його неологізмом. Хоча передумови для його повноцінного функціонування в лексиці дослідників української літератури сформувалися ще наприкінці XIX – на початку XX століть: саме в епоху *fin de siècle* українські письменники – Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Ольга Кобилянська, Гнат Хоткевич та Марко Черемшина – оприсутнили топос Гуцульщини та культурно-історичну візію цього етнічного регіону в своїй художній, зокрема прозовій творчості.

Одним із пріоритетних напрямів сучасного літературознавства є вивчення міських текстів, зумовлене потребою осмислити місто як категорію культури, семіотичний об'єкт і цілісний простір із його символічними, міфологічними та гендерними сферами. В українській літературознавчій практиці сформувалися поняття львівського [2], київського [15; 39], волинського [32], слобожанського [9], харківського [46], пражського [33], єгипетського [19], кременецького [45], чернівецького [41] текстів. У російському літературознавстві теоретико-методологічні розробки міського тексту започаткували представники тартусько-московської семіотичної школи¹, які сформували семіотичну модель культури міста, ввели в загальний літературознавчий обіг та глибоко дослідили петербурзький [5; 26; 36; 37], московський [3], лондонський [11; 34], венеційський [30], флорентійський [14], римський [10], пермський [1] тексти. Окремо вивчають також іменні тексти.

На відміну від міських – столичних, провінційних текстів, які сформувалися на основі образу якогось великого (чи малого) міста столичного значення, гуцульський локальний текст не пов'язаний з історією якогось конкретного населеного пункту, хоча він так само просторово

¹ Уперше місто стало предметом філологічного аналізу у працях Ніколая Анциферова, в яких досліджено образ Петербурга як урбаністичного простору, що впливає на людські долі [4]. Сам термін «міський текст» утвердився завдяки дослідженням Владіміра Топорова, зокрема його праці 1973 року «О структуре романа Достоевского в связи с архаическими схемами мифологического мышления». Пізніше він та Юрій Лотман досліджували міський, зокрема петербурзький текст, багатоаспектно – як літературне і культурне явище.

регламентований. До його ореолу належать багато локусів, що є невід’ємними складниками ширшого поняття – топосу Гуцульщини – особливого об’єкта художнього осягнення, який стає семантичним ядром гуцульського тексту. Відтак, зважаючи на те, що в сучасному літературознавчому дискурсі не досліджено таких локальних, регіональних текстів¹, сформованих на основі етнічного регіону, для теоретичного окреслення феномену гуцульського тексту послуговуватимемося літературознавчими розробками поняття «міський текст»².

Окреслюючи формування локального тексту культури, Владімір Абашев у монографії про пермський текст писав про те, що «людина не зносить смислової і ціннісної порожнечі місця, в якому вона проживає, а тому їй доконечно необхідно його осмислити і ціннісно упорядкувати». Цей екзистенційний у своїй суті аспект ставлення людини до місця є одним із найсуттєвіших імпульсів до вивчення регіонального тексту [1, с. 5]. Відтак, на думку автора, відбувається процес символічної репрезентації місця (відображений у фольклорі, топоніміці, історичних переказах, художній літературі), в якому формується стабільна мережа семантичних констант – домінантних категорій міського опису. Саме так утворюється локальний текст культури.

Отже, на зламі століть Гуцульщина стала важливим локусом письменницької уваги. У село Криворівню (Верховинського району Івано-Франківської області) як духовний осідок того часу на літні вакації з’їжджалася українська еліта: крім І. Франка, тут черпали натхнення Василь Стефаник, Марко Черемшина, Ольга Кобилянська, Наталя Кобринська, Осип Маковей, Антін Крушельницький, Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Михайло Грушевський, відомі художники та фольклористи³. У мистецьких колах Криворівню часто називали літньою культурною столицею, українськими Атенами, «європейською Атлантидою» (за Станіславом Вінцензом). Очевидно, Гуцульщина приваблювала до себе не лише гірськими краєвидами і тасмничою просторовою аурою, що притягає, а насамперед самобутньою фольклорною спадщиною зі збирання та видання якої і зародився гуцульський текст⁴. До

¹ Чи не єдиним дослідженням регіонального тексту в українській літературі є монографія Луїзи Оляндер «Волинський текст в українській та польській літературах (XIX–XX ст.)». Щоправда, коли ми говоримо про гуцульський текст, нам ідеться не просто про регіональне розмежування, а насамперед про окрему етнографічну групу.

² Доцільність такого підходу продиктована не лише науковою методологічною альтернативою та схожим об’єктом дослідження – конкретним локусом, а й типологічним зіставленням міського й гуцульського простору. Це лише для містянина, мешканця долини, гори є локусом дезорієнтації та асоціюються тільки із назвами конкретних вершин. Для гуцула кожна стежка в лісі є такою ж упізнаваною, як і міська вулиця для міщанина.

³ Як сказав у інтерв’ю телеканалу ТВІ парох села Криворівні Іван Рибарук, «у кожного з цих людей “енциклопедичної величини”» була своя дорога до Криворівні: «Франко приїхав тому, що його запросили через його дружину – запросила дружина Володимира Гнатюка, з якою вони приятелювали й зустрілися в Косові на базарі [...]. Грушевський приїздив вже пізніше також по запрошенню, коли дізнався про те, що Криворівня таких людей приймає – свідомих людей, українців, науковців. Хоткевич приїхав тому, що утік від переслідувань царської Росії. Втік до Львова – йому сказали: “Хочеш сховатися – їдь у Криворівню, так буде безпечно”. Леся Українка приїхала тому, що вона їхала в Буркут лікуватися» [18].

⁴ Власне у цих «численних етнографічних експедиціях – мандрях по найвіддаленіших куточках країни», у цьому «народознавстві-самопізнанні» полягав процес формування української національної ідеї, «процес унезалеження народу – в духові – від держави», щоб там, «у живій і продуктивній культурі віднайти, методом теоретичного синтезу етнодиференціюючих та етноінтегруючих чинників народної свідомості, автентичний “іспанський [читай – український. – О. С.] шлях”» [17, с. 49, 51].

прикладу, і М. Коцюбинський, і І. Франко, і Г. Хоткевич студіювали фольклористичні праці Володимира Шухевича, Антона Онищука, Володимира Гнатюка. Зрештою, вони й самі займалися фольклористичною діяльністю: багато оповідань, пісень, приказок, легенд та переказів записав від гуцулів І. Франко. Разом з В. Гнатюком він упорядковував і видавав фольклорно-етнографічні матеріали, в «Етнографічному збірнику» опублікував «Гуцульські примівки», «Галицько-руські народні приповідки», «Людві вірування на Підгір'ї». На основі документів та спогадів написав статтю про очільника гуцульських заворушень 40-х років XIX століття Лук'яна Кобилицю, надрукував з науковими поясненнями пісні й перекази про опришків Олексу Довбуша, Семена Хотюка, гуцульського мандатора Грдлічку [6, с. 58]¹. Не менш плідно резонувала тема Гуцульщини у творчості Гната Хоткевича, який, емігрувавши у 1905 році на Галичину, ретельно вивчав народне мистецтво гуцулів, їхні звичаї та побут, видавав прозові («Камінна душа», «Довбуш», оповідання «Гірські акварелі», нариси «Гуцульські образки»), драматичні твори (п'єси «Непросте», «Гуцульський рік», «Довбуш», «Добуш», «Верховинці», «Практикований жовнір»), науково-популярні статті та розвідки на гуцульську тематику («Гуцули і Гуцульщина», «Гуцульщина», «Музичні інструменти українського народу»), у якій Г. Хоткевич зокрема вмістив тексти гуцульських пісень і коломийок)².

У широкому значенні гуцульський текст – невід'ємна частина «всукраїнського гіпертексту» (за Л. Оляндера), один зі стрижнів якого є національна ознака. Адже його просторовим об'єктом є не просто локус, а етнічний самобутній регіон. І якщо серед особливостей міського тексту дослідники дуже часто окреслювали його етнічну багатшаровість [2], то гуцульський постав саме на етнічній цілісності (такі персонажі творів І. Франка, Г. Хоткевича чи О. Кобилянської, як жид, пан, циган, не так творили загальну «ментальність» регіону, як акцентувати наявність іншого, чужого серед своїх)³. Тому варто наголосити на етноцентричному звучанні цього поняття. Можна вважати, що його постання було важливим у процесі самопізнання української нації, адже первинно твори про Гуцульщину засновані на бажанні і внутрішній потребі осмислити цей простір як категорію власне української культури (в процесі освоєння простору письменник надає йому символічного смислу, в результаті чого «в національній культурі народжується нова реальність місця, що відображується в літературі» [10]). З іншого боку, тут відбувається і зворотній процес: не лише Гуцульщина як просторовий об'єкт зумовила появу гуцульського тексту, а й гуцульський художній текст як культурно-історичний феномен інтегрував гуцульськість в українську культуру⁴ (на думку В. Топорова, основоположника петербурзького тексту в російському

¹ Детальніше про це див. статті Петра Арсенича «Іван Франко у Криворівні», «З фольклорно-етнографічної діяльності І. Франка на Гуцульщині» [6].

² На думку В. Фоменко, апелювання до фольклору зумовлене історичною перерваністю так званого закону спадковості у літературі: коли він перестає діяти, «настають періоди своєрідної духовної стагнації, коли генератором “нових” ідей, стилів, світоглядів стає повернення до минулих ідеалів, які не розвивалися. Доказом цього є прагнення поєднати літературу і фольклор, чий вплив на людське мислення і поведінку стосується вічності...» [40, с. 12].

³ Цікаво, що мультикультурність Гуцульщини намагалися окреслити у своїх творах зазвичай письменники-неукраїнці, зокрема поляки. А українські автори, якщо й відтворювали карпатський край як «спільноту спільнот» (коли йшлося про кресові території), то намагалися уніфікувати його на користь «гуцульськості» [31, с. 13].

⁴ Аналізуючи періодизацію секулярної української культури, яку запропонував Микола Скрипник, Оксана Забужко пише про те, що в її основі лежить історико-літературний стрижень і в цьому, на переконання авторки, є рація, позаяк «українське національно-культурне відродження [...] розгорталось за романтичною моделлю, де саме мова, а за нею і словесна творчість, письменство

літературознавстві, Петербург пізнавав самого себе не стільки з опису реалій життя, побуту [...] як з російської художньої літератури» [37, с. 5].

Річ у тім, що наприкінці XIX – у першій третині XX століття гуцульські землі перебували у складі Австро-Угорщини, Польщі, Румунії та Чехо-Словаччини, окупаційні режими яких намагалися асимілювати, денационалізувати гуцулів. Як зазначив історик П. Костючок, окремі дослідники та публіцисти, серед яких Іван Вагилевич, Оскар Кольберг, Карл Еміль Француз, навіть пропагували теорію неукраїнського походження цієї етнографічної групи [21, с. 13] (проте Федір Вовк, В. Гнатюк, Іван Крип'якевич, В. Шухевич, Микола Домашевський, Раймунд Фрідріх Кайндль на основі широкого етнокультурного матеріалу обґрунтували протилежну думку). До кінця XIX століття гуцули ідентифікували себе з «русинами», «руснаками», «руськими людьми» і лише у роки війни серед них поширився етнонім «українець» [21, с.15]¹. У цих умовах окупації та денационалізації чи не основну роль відігравала культура, зокрема література², яка виконувала не лише просвітительську місію, а й популяризаторську, майже ідеологічну функцію (коли українські письменники писали про міфологічні уявлення гуцулів, їхні предковічні традиції та легендарних постатей місцевої історії, вони цим націоналізували її, робили артефактом української культури). «Хто є Гуцул? – запитував Г. Хоткевич у нарисі “Гуцули і Гуцульщина”. – Наука мало говорить нам про його походження. Знаним є одно – він кров від крові, кість від кістки українського народу. Колись давно-давно він прийшов в карпатські гори та тут і поселився» [42, с. 58]. Тобто українські письменники приїздили на Гуцульщину не лише відпочивати і оглядати з навколишніх ґрунів гірські пейзажі³, а водночас працювати (збираючись улітку до Криворівні, М. Коцюбинський у листі до В. Гнатюка від 16 січня 1910 року писав: «Як би се було добре, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи» [22, с. 310]) – пізнавати гуцулів з їхніх розповідей (пригадаймо «Гуцульського короля», сюжет якого І. Франкові розповів Андрій Освіцинський, перекази про опришків, один з яких ліг в основу «Кам'яної душі», сюжети оповідань «Терен у нозі» та «Як Юра Шикманюк брів Черемош», які Франко, на переконання Івана Білінкевича, почув у Криворівні від старожилів [7]; оповідання О. Кобилянської «Некультурна», головну героїню якого – гуцулку Параску – письменниця також знала особисто), традицій (М. Коцюбинський ходив на похоронний обряд «грушка», разом з Лукою Гарматієм був на полонині Скупава, цікавився життям пастухів [6, с. 38]; такі ж гірські експедиції з метою студій гуцульського краю організував Г. Хоткевич, досвід яких згодом втілено в історичному романі «Довбуш»), зрештою, з фольклорно-етнографічних матеріалів, зокрема «Матеріалів до гуцульської демонології»,

як головна етнодиференціююча ознака бере на себе в “тілі” культури централізаторську, системно-організуючу функцію, тож історію літератури вдається спроектувати на цілу історію культури без особливих натяжок» [17, с. 17].

¹ Український етнолог Михайло Тиводар, спираючись на гуцульський народний фольклор, стверджував, що гуцули самоідентифікували себе за народженням, територіальною належністю та проявами традиційно-побутової культури і вважалися належними спочатку до гуцульської спільноти, а з початку XX століття – до українського етносу [35, с. 64–65].

² «Доведено, що незважаючи на значні національно-політичні, культурно-освітні та господарсько-економічні перешкоди, населення Гуцульщини *спершу крізь призму етнокультурних факторів* [курсив мій. – О. С.], а згодом через політизацію етнічності ідентифікувало себе як невід'ємну частину української нації» [21, с. 6].

³ Деякі міські тексти літератури постали завдяки розвитку літератури мандрів [див. 14, с. 3, 9, 11; 11, с. 4].

«Остатків первісної культури гуцулів» А. Онищука, п'ятитомної «Гуцульщини» В. Шухевича, публікацій етнографічних видань НТШ: «Етнографічного збірника», «Матеріалів до українсько-руської етнології» та «Записок НТШ».

Гуцульський текст до певної міри реконструює, доповнює тогочасну модель української культури. Як і кожен художній текст він естетично освоює дійсність, виростаючи із суб'єктивного авторського усвідомлення фольклорно-етнографічної, релігійної, міфологічної, природної і навіть побутової унікальності цього регіону¹. Це дає підстави говорити про тісний його зв'язок із позатекстовим простором – «*прототекстом*», який слугує «і матеріалом, і основою для теми» [20, с. 51–52]². Тобто Гуцульщина як реальний простір стає зовнішнім семіотичним середовищем³, об'єктом пізнання, що здатний продукувати тексти про себе – «емінентні» (за Гансом-Георгом Гадамером⁴) утворення. Вона стає і географічним (беручи до уваги топографію і природний ландшафт), і культурним, і етнічним, і мовним контекстом, з якого виростає смисл локального тексту «як результат пов'язування між собою [...] семантичних векторів...» [13, с. 15].

Ієрархічну структуру гуцульського тексту визначає поняття надтексту – «складної системи інтегрованих текстів, які мають спільну позатекстову орієнтацію, утворюють незамкнену єдність зі смисловою і мовною цілісністю» [29]. Як влучно зауважила Ніна Медніс, надтекст пов'язаний не лише із текстовими утвореннями, а й з культурою в різних її проявах [29]. Дослідниця наголосила, що «будь-який надтекст існує в літературі як реальність, але усвідомити його істину і побачити у всіх обрисах можливо лише при аналітичному описі, тобто в більш-менш успішному, більш-менш повному відтворенні його у форматі метатексту» [29]. Тож, окреслюючи поняття гуцульського тексту, послуговатимемося цим терміном (чи то пак «науковою метафорою», за Н. Медніс), який дає змогу аналізувати сукупність окремих творів зі спільними ознаками як цілісну структурну і семантичну єдність.

Ця єдність заснована насамперед на спільному об'єкті опису, але не вичерпується одним лише емпіричним підходом. До прикладу, у науковій праці про празький текст чеської літератури Александр Бобраков-Тімошкін розрізняв поняття празького тексту й образу Праги: дослідження першого з них формується у зв'язку з функціонуванням *культурного міфу* про Прагу як серце Чехії⁵ (міф Праги дослідник розумів як «сукупність уявлень про

¹ Естетичне та культурне замилювання автентикою Гуцульщини як один із основних поштовхів до написання гуцульського тексту не спрацьовує лише у випадку Марка Черемшини, який сам був гуцулом. Звернення до гуцульської тематики, що охопила всю творчість письменника, продиктоване любов'ю до «приватної вітчизни», що зумовлювала не «екзотичну», а цілком реалістичну проблематику.

² Про тісний зв'язок локального тексту із культурним контекстом Гуцульщини свідчить різка критика Г. Хоткевича повісті «Тіні забутих предків», в якій Г. Хоткевич закидав М. Коцюбинському «фатальні помилки» – етнографічні прогріхи [детальніше див. 43].

³ Здатність до семіозису гуцульський регіон виявляє не лише в культурному, а й історико-етнографічному просторі. Зазвичай локальна назва населення якогось регіону є похідною від його назви (слобожанці, полтавці, поліщуки), але назва Гуцульщини (так само як Бойківщини та Лемківщини) походить від найменування етнографічної групи, себто від гуцулів.

⁴ «...текст, перебуваючи в статусі витвору мистецтва, стає “емінентним”, тобто “вивищеним”» [12, с. 156].

⁵ Справді, міський текст зароджується як текст столичний, центральний, а Гуцульщину, як відомо, називали Афінами, літньою *столицею*, автентична аура якої притягувала до себе світочів української культури.

це місто, які існують в культурі і формуються як на основі історичних подій та змін актуальної реальності (міської архітектури і т. д.) так і на основі відображення цієї реальності в різноманітних текстах (фольклорних, літературних і т. д.)» [8], та означенням міського простору як сакрального, безпосередньо пов'язаного з долею героя чи нації [8]. Про вищі надемпіричні смисли локальних текстів писав і В. Топоров, акцентуючи на тому, що петербурзький текст є не просто дзеркальним відображенням якогось конкретного локусу, а насамперед «семантичним утворенням, з допомогою якого відбувається перехід а *realibus ad realiora*, перетворення матеріальної реальності в духовні цінності» [37, с. 26–27]. Тому гуцульський текст є не лише текстом про Гуцульщину як конкретний просторовий вимір, а й текстом про її сутність, її «душу» (за В. Топоровим), її культурний міф, складовими частинами якого є історичні, звичаєві, географічні, релігійні, соціально-побутові особливості (відтак, сам гуцульський текст образно можна назвати текстом, що формує *літературний* міф Гуцульщини в культурному просторі кінця XIX – початку XX століть).

Відомо, що локальний текст утворює цілісну єдність тоді, коли його визначають смислові коди («коди інтерпретовано як структуротвірні і смислотворчі елементи» [11, с. 5], кожен із яких має окреслені доміанти та конотації. У гуцульському тексті таких кодів виділяємо п'ять: *історичний*, *міфологічний*, *релігійно-філософський*, *соціальний* (чи соціально-побутовий) та *природний* (просторово-пейзажний), що можуть накладатися і взаємодіяти один із одним у межах одного твору¹. У цій взаємодії виявляється ще один вагомий аспект дослідження – означення спільних сюжетних мотивів, що «збільшують ступінь зв'язності надтексту» [33, с. 5]. Їх наявність зумовлювала не так суб'єктивна авторська воля, як диктував чи добровільно нав'язував текст Гуцульщини². Такими спільними мотивами є *тема опришківства*, зокрема художньо-філософське осмислення локального героїчного міфу про Довбуша, моральної деградації опришків у постдовбушеву добу, *тема влади* (гуцули / польські пани – мотив соціальних контрастів), зокрема деспотичної, репрезентованої в образі гірських мандаторів – жорстоких ставлеників цісаря (з іншого боку – величання цісаря татом, а цісареві мамою³); *амбівалентна тема природи і цивілізації*, протиставлення образів людини – дитини гір і людини техногенної доби, для якої природа не становила духовної цінності; з іншого боку – образ природи, її стихій – як втілення жорстокої сили, що безжалюбно поглинає людські життя⁴. Повторювальним мотивом

¹ Зрозуміло, що всі ці коди виокремлюємо лише у надтексті – в окремих творах (субтекстах), які входять до його сфери, виявляється один-два із них.

² Американський дослідник міста, Кевін Лінч, писав про візуальні концепти міста, можливість читати його як текст (назви вулиць, магазинів, різноманітні оголошення, пам'ятки архітектури тощо) [25, с. 16–19]. Текст Гуцульщини натомість втілений не в об'єктивно-матеріальному, а в духовному вимірах: назви тих чи інших вершин, полонин, озер, долин кожен гуцул знає достеменно не з табличок (це вже тепер Карпати рясніють туристичними маркуваннями), а з пам'яті – від діда-прадіда. З іншого боку, він є текстом народної культури, фольклору, (знову ж таки усним, зафіксованим на письмі хіба що фольклористами, етнологами, краєзнавцями тощо), релігії та історії, висвітленої у народних переказах та піснях.

³ Такі конотації подибуємо у творах Марка Черемшини і О. Кобилянської, які, до речі, обоє писали на тему війни і навіть використали в сюжеті своїх текстів схожий епізод про те, як гуцулка давала на Боже у церкві за здоров'я цісаря (за упокій душі цісареві). Схожі збіги як окремих мотивів, так і дрібних сюжетних епізодів – не поодинокі у гуцульському тексті.

⁴ Тема природної стихії і цивілізації загалом властива багатьом міським текстам, і якщо в особних випадках письменники-урбаністи подають як один із варіантів модель гармонії між цими одвічними антагоністами [28, с. 13] або ж двовладдя природи і культури [36, с. 32], то в гуцульському

є й тема людських взаємин, у тім числі інтимно-особистісних, заснованих на негласних законах гуцульського перелюбу – пікантній темі любасів та любасок; тема гуцульської демонології, осмислена чи то у міфопоетичному зрізі (як у повісті М. Коцюбинського), чи в межах релігійно-християнських, філософських засад (як Чорний демон у І. Франка чи зловісне «щось» у О. Кобилянської). Серед цих повторюваних мотивів¹, які обумовлюють монолітність гуцульського тексту, майже в усіх сюжетах (чи то з філософським ухилом, як-от у І. Франка, чи в художньо-публіцистичних образах Г. Хоткевича) відчитуємо коди етнонаціональної гуцульської ментальності, їхню психодуховну виразність: у відтворенні звичаїв, побуту, майже щоденних ритуалах, магічно-сакральних діях, здатності надавати символічної валентності (іноді зовсім наївної з раціонального погляду) несподіваним речам/подіям (як от у Хоткевичевих образах «Чарівна палиця», «Потомок Довбушів»), дихотомічного світогляду, специфічному моральному «кодексу» і майже побожному ставленні до природи (у текстуальному вияві воно проявляється у персоніфікації природних явищ).

Ці мотиви виокремлюють основні ознаки гуцульського тексту, які забезпечують принцип його впізнавання з-посеред інших художніх творів («домінантами міського тексту є ті реалії простору, з якими пов'язане впізнавання міста» [11, с. 5]). Наприклад, до таких ознак можемо зарахувати наявність географічно-просторових локусів (і І. Франко, і Г. Хоткевич дотримувалися принципу топографічної точності), уведення в сюжет побутового сплаву Черемошем на дарабі, опис річкової повені, яка за секунди поглинає людські життя, вирубування лісів чи майже язичницьке святкування дня святого Юрія. При цьому кожна з цих просторових реалій породжує додаткові конотації, допомагаючи авторові нарощувати смисли в художньому тексті, які дуже часто виходять за межі гуцульської тематики.

Вищеперелічені структурні особливості гуцульського тексту дають підставу виокремити три домінантні напрями його дослідження: **проблематику добра і зла** (у творах І. Франка, Г. Хоткевича, О. Кобилянської), яка актуалізована у опришківській темі, у конфлікті людини з природою, воєнній тематиці та релігійно-міфологічній, що дає змогу поєднувати у гармонійному симбіозі язичницькі вірування із християнством та утворювати персоніфіковані образи добра і зла (як, наприклад, у Франковому оповіданні «Як Юра Шикманюк брів Черемош»). В одвічній **проблемі еросу й танатосу**, любові і смерті, (текстуалізованій у новелах О. Кобилянської та Марка Черемшини, у повісті М. Коцюбинського, образах та акварелях Г. Хоткевича), яка розкривається у ракурсі опозицій чоловіче–жіноче, цивілізація–природа, у темі повоєнних втрат після Першої світової та образків з житейських буднів гуцулів, у яких, попри все, переважає потяг до життя, змодельований насамперед особливостями їхньої міфології. Третій напрям – **дискурс містичного**, який у творах

тексті примирення як таке неможливе: цивілізація (принаймні на зламі століть) асоціюється з руйнацією первозданного, неторканого, з есхатологічним кінцем автентичного гуцульського світу (навіть людина сприймається як суб'єкт, що порушує гармонію у природі). Цю ідею часто реалізовано в антитетичній парі води (природної живої стихії) і каменя (культурного знаку): згадаймо Хоткевичеве «скують тебе, Черемоше, каменем, і залізом» [44, с. 321].

¹ Схожі описи одного і того ж міста фіксували дослідники римського, петербурзького, пермського текстів. При цьому відзначали часову тяглість цієї особливості: цілком незалежні твори, написані в різний час, іноді збігалися в домінантних обрисах настільки, що здавалися варіантами одного тексту. Ці смислові точки дотику формували спільне структурно-семантичне ядро міського тексту [1, с. 86]. На думку В.Топорова, «письменник не замислювався про те, чи збігається його опис Петербурга зі ще чийось, він просто використовував елементи парадигми деяких спільних місць, кліше, штампів, формул...» [37, с. 261].

І. Франка, О. Кобилянської і М. Коцюбинського проявляється у конкретних образах релігійної та міфологічної сфер. Ірраціональний аспект у їхніх творах стверджено в обрядовій магії, вірі у людей з надприродними властивостями (відьом, мольфарів) та у демонічній і природній містиці, оприсутненій у локусах хтонічного лісу як чужого простору антисакруму і у водоймах Черемошу, поміж хвиль якого текстуралізується діалог з Богом. Врешті, Гуцульщина із багатим демоніконом, забобонами та безліччю сакральних ритуалів, сама у собі є простором, де реальний світ межує (і навіть співіснує) з потойбічним (у Франкових філософічних текстах – трансцендентним).

Тож підсумовуючи сказане, не претендуючи на всеохопність, пропонуємо робочу дефініцію (основоположну у ширшому – дисертаційному дослідженні «Гуцульський текст в українській художній прозі кінця XIX – початку XX століття») гуцульського тексту як складного надтекстового утворення, у сферу якого входить корпус семантично пов'язаних між собою художніх творів, смисловим ядром і просторовим об'єктом яких є топос Гуцульщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Абашев В. В.* Пермь как текст. Пермь в русской культуре и литературе XX века / В. В. Абашев. – Пермь : Изд-во Пермского университета, 2000. – 404 с.
2. *Андрусів С. М.* Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років XX ст. / С. М. Андрусів. – Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.
3. *Андрюкова Е. А.* Московский текст в творчестве И. Шмелева (период эмиграции) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / Елена Анатольевна Андрюкова. – Вологда, 2013. – 23 с.
4. *Анциферов Н. П.* Пути изучения города как социальная проблема (Опыт комплексного подхода) / Н. П. Анциферов. – Л. : Сеятель, 1925. – 148 с.
5. *Анциферов Н. П.* «Непостижимый город...» Душа Петербурга. Петербург Достоевского. Петербург Пушкина / Николай Анциферов ; [сост. М. Б. Вербловская]. – СПб. : Лениздат, 1991. – 335 с.
6. *Арсенич П.* Криворівня : в житті і творчості українських письменників, діячів науки й культури / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2000. – 152 с.
7. *Білинкевич І.* Гуцульщина манила його / Іван Білинкевич // Жовтень. – 1968. – № 8. – С. 95–101.
8. *Бобраков-Тимошкін А. Е.* «Пражский текст» в чешской литературе конца XIX–начала XX веков : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.03 [Электронный ресурс] / А. Е. Бобраков-Тимошкін. – М., 2004. – 322 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/prazhskii-tekst-v-cheshskoi-literature-kontsa-xix-nachala-xx-vekov>.
9. *Бровко О. О.* Слобожанський текст Олеся Досвітнього / О. О. Бровко // Вісник Луганського національного університету. – Луганськ, 2010. – С. 50–55. – (Серія філол. ; вип. 4 (191) ; ч. 2).
10. *Владимирова Т. Л.* Римский текст в творчестве Н. В. Гоголя : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» [Электронный ресурс] / Т. Л. Владимирова. – Томск, 2006. – 207 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/rimskii-tekst-v-tvorchestve-nv-gogolya>.
11. *Воробьева Л. В.* Лондонский текст русской литературы первой трети XX века : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / Л. В. Воробьева. – Томск, 2009. – 21 с.
12. *Гадамер Г.-Г.* Герменевтика і поетика : вибрані твори / Г.-Г. Гадамер ; пер. з нім. І. Коптілова. – К. : Юніверс, 2001. – 280 [2] с.
13. *Голянич М. І.* Художній текст – слово – образ: лінгвостилістичний аналіз / М. І. Голянич, І. О. Бабій, Н. Я. Іванишин [та ін.] ; за ред.: М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2010. – 407 с.
14. *Гребнева М. П.* Концептосфера флорентійського міфа в рускій словесности : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / М. П. Гребнева. – Томск, 2009. – 33 с.
15. *Гундорова Т.* У колісці міфу, або Топос Києва в літературі українського модернізму / Тамара Гундорова // Київська старовина. – 2002. – № 6. – С. 74–82.

16. Етнографія України : навч. посібник / за ред. проф. С. А. Макарчука. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів : Світ, 2004. – 520 с.
17. *Забужко О.* Філософія української ідеї та європейський контекст : франківський період / Оксана Забужко. – 2-ге вид. – К. : Факт, 2009. – 156 с. – (Серія «Висока полиця»).
18. *Княжицький М.* Микола Княжицький про Криворівню, УПА та гуцулів-акторів : [інтерв'ю з отцем Іваном Рибаруком] [Електронний ресурс] / спілкувався М. Княжицький // Стик. – 2012. – 3 листоп. – Режим доступу: <http://styknews.info/novyny/sotsium/2012/11/03/mykola-kniazhytskyi-pro-krivorivniu-upa-ta-gutsuliv-aktoriv>.
19. *Козлітіна О. І.* Єгипетський модус в творчості Лесі Українки: генеза, знакова парадигма, інтерпретація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / О. І. Козлітіна ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2012. – 20 с.
20. *Копистянська Н.* Текст, підтекст, над текст, контекст як проблема порівняльного літературознавства / Н. Копистянська // Біблія і культура. – Чернівці, 2001. – Вип. 3. – С. 48–54.
21. *Костючок П. Л.* Етнополітичні та національно-культурні процеси на Гуцульщині в контексті становлення української нації (кінець XIX ст. – 1939 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.05 «Етнологія» / П. Л. Костючок. – Тернопіль, 2012. – 20 с.
22. *Коцюбинський М.* Твори : у 3 т. Т. 3 : Повісті, оповідання (1910–1912). Статті. Листи. – К. : Дніпро, 1979. – 373 [3] с.
23. *Левицький В. А.* Київський текст XX ст. : виміри реконструкції / В. А. Левицький // Літературознавчі студії. – 2010. – Вип. 26. – С. 335–341.
24. *Левицький В. А.* Структурні особливості у формуванні київського міського тексту / В. А. Левицький // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: пам'яті академіка Леоніда Булаховського : збірник наукових праць. – К., 2010. – С. 225–232. – (Спеціальний випуск).
25. *Линч К.* Образ города / Кевін Линч ; [пер. с англ. В. Глазычева ; под ред. А. В. Иконникова]. – М. : Стройиздат, 1982. – 328 с.
26. *Лотман Ю. М.* Символика Петербурга и проблемы семиотики города / Ю. М. Лотман // Семиотика города и городской культуры : Петербург : Труды по знаковым системам. – Тарту, 1984. – Вып. XVIII. – С. 30–45.
27. *Люсий О.* Крымский текст в русской литературе / О. Люсий. – СПб. : Алетейя, 2003. – 314 с.
28. *Марченко А.* Парижский текст французской литературы XIX – начала XX века. Основные тенденции формирования // Південний архів : збірник наукових праць. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. – С. 45–53. – (Філологічні науки ; вип. XXXVI).
29. *Меднис Н. Е.* Сверхтексты в русской литературе [Электронный ресурс] / Н. Е. Меднис. – Новосибирск : НГПУ, 2003. – Режим доступа : http://raspopin.den-za-dnem.ru/index_e.php?el_book=267.
30. *Меднис Н. Е.* Венеция в русской литературе [Электронный ресурс] / Н. Е. Меднис. – Новосибирск, 1999. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/461337/>.
31. *Микитин І. Я.* Топос Гуцульщини у творчості Кастана Абгаровича і Юрія Федьковича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / І. Я. Микитин. – Тернопіль, 2012. – 20 с.
32. *Оляндер Л.* Волинський текст в українській та польській літературах (XIX–XX ст.) : монографія / Луїза Оляндер ; Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, філол. факультет. – Луцьк, 2008. – 236 с.
33. *Польова Ю. С.* Постмодерні модифікації «Празького тексту»: романи М. Айваза та Д. Годрової : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.03 «Література слов'янських народів» / Ю. С. Польова. – К., 2012. – 20 с.
34. *Прохорова Л. С.* Лондонский городской текст русской литературы первой трети XIX века : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / Л. С. Прохорова. – Томск, 2005. – 21 с.
35. *Тиводар М. П.* Етнографія Закарпаття: історико-етнографічний нарис / Михайло Петрович Тиводар. – Ужгород : Гражда, 2010. – 416 с.
36. *Топоров В. Н.* Петербургские тексты и Петербургские мифы // Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического : избранное / В. Н. Топоров. – М. : Прогресс, 1995. – С. 259–367.

37. *Топоров В. Н.* Петербургский текст русской литературы : избранные труды / Владимир Николаевич Топоров. – СПб. : Искусство-СПБ, 2003. – 616 с.
38. *Топоров В. Н.* Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.
39. *Філатова О. С.* Київський «міський текст» 20-х років ХХ століття: «анатомія», «фізіологія», «психологія» / О. С. Філатова // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Вип. ХХІІІ. – Ч. 4. – С. 153–161.
40. *Фоменко В. Г.* Українська урбаністична проза ХХ століття: еволюція, проблематика, поетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / В. Г. Фоменко. – К., 2008. – 40 с.
41. *Харлан О.* Чернівецький текст у циклі повістей Ірини Вільде «Метелики на шпильках» / О. Харлан // Слово і час. – 2008. – №2. – С. 27–32.
42. *Хоткевич Г.* Гуцули и Гуцульщина / Г. Хоткевич // Укр. жизнь. – 1913. – № 10. – С. 57–78.
43. *Хоткевич Г.* «Тіні забутих предків» / Гнат Хоткевич // Українська мова та літ. – 1997. – Число 47 (63). – С. 4–7.
44. *Хоткевич Г.* Твори : у 2 т. Т. 2 / Гнат Хоткевич ; [упоряд., вступ. стаття та прим. Ф. Погребеника]. – К. : Дніпро, 1966. – 602 [2] с.
45. *Хохрякова І.* Кременецький текст як літературознавча проблема [Електронний ресурс] / Ірина Хохрякова. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2408>.
46. *Цимбал Я.* «Харківський текст» 1920-х років: обірвана спроба / Ярина Цимбал // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – К. : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2010. – Вип. 18. – С. 54–61.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2014

Прийнята до друку 28.10.2014

ON THE NOTION OF HUTSUL TEXT IN UKRAINIAN LITERARY STUDIES

Oleksandra SALIY

*National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Franko Institute,
18, Drahomanov Str., Lviv, Ukraine, 79005,
e-mail: zalukvjanka@gmail.com*

The article deals with the theoretical bases of formation of the hutsul text as a local text of Ukrainian literature. Attention is drawn to the importance of this notion in the ethnocentric and cultural spheres of fin de siecle. The author considers main semantic codes, common plot motifs and dominant trends in research. It is emphasized that the notion of the hutsul text in the Ukrainian literary studies has not yet been recorded in terminological dictionaries and has not been researched to the full; therefore, it can be referred to as a neologism. Nevertheless, the preconditions for its full-fledged use in the repertoire of the researchers of Ukrainian literature were shaped yet in late 19th and early 20th century, when such Ukrainian writers as Ivan Franko, Mykhailo Kotsyubynskyi, Olha Kobylanska, Hnat Khotkevych and Marko Cheremshyna presented the topos of the Hutsul land and cultural-historical vision of this ethnic region in their literary, specifically, prose works.

Keywords: hutsul text, locus, topos of the Hutsul land, Ukrainian culture, codes of supratext.